

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Poelestraat 47

Status: BBP

Periode: veldwerk 4-6-2003

Onderzocht door: T. Tel, F. van der Waard en J.A. van der Hoeve (veldwerk); H. Wierdsma (archiefonderzoek).

Auteur: F. van der Waard

Datum: oktober Groningen

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen. De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieur-afwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek van de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoossier van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen.

SITUERING/STRUCTUUR

Het huis staat op een diep perceel (ca.22x7m) aan de zuidzijde van de Poelestraat en heeft aan beide zijden een smalle steeg. Het huis en het perceel keren iets naar achteren toe.

Het huis bestaat uit een voorhuis, tussenlid en achterhuis.

Het voorhuis (12x6,3m) heeft drie bouwlagen. Het voorste gedeelte van het voorhuis heeft een steil zadeldak met voorschild en topgevel achter; het achterste gedeelte een plat dak. Dan volgt een van oorsprong smaller tussenlid van twee bouwlagen (4x1,6 m) en een dwars geplaatst achterhuis (5x7 meter) van twee bouwlagen met een steil dak tussen topgevels en daarachter een eenlaags uitbouwje met plat dak.

BOUWGESCHIEDENIS

De plek waar het huis staat lag aanvankelijk buiten de stadsmuur. Vermoedelijk kwam, met de aanleg van de zuidoostelijke stadsuitbreiding in 1469, ook de plek waar het huidige Poelestraat 47 staat, binnen de stadsmuren te liggen. Volgens de kaart van Braun en Hoogenberg bevonden er zich twee huizen op het noordelijke puntje van deze driehoekige stadsuitbreiding. Deze punt bevond zich tussen de oude gracht voor de oude Poelepoort en de nieuwe buitenste Poelepoort. Het huis zal daarom na 1469 gebouwd zijn. De oudste kern van het huidige huis is een eenlaags huis van 12x6 meter. Hiervan was mogelijk alleen het achterste gedeelte onderkelderd, hoewel niet uitgesloten kan worden dat het in zijn geheel onderkelderd was. De tienlagenmaat van 86-88cm en de kapconstructie met rechte korbelen en windschoren en geritste en gezaagde telmerken zou kunnen duiden op een vroeg-16de-eeuwse datering van de oudste kern. Steentilstraat 38, dat in dezelfde stadsuitbreiding ligt, is ca. 1560 gebouwd. Het is denkbaar dat de stenen bebouwing in deze stadsuitbreiding in de loop van de 16de eeuw tot stand kwam.

Vermoedelijk werd in de 17de eeuw (het gebruik van klezoren in de koppenlagen wijst in ieder geval op een datering van vóór 1730,) het huis met een lage verdieping opgehoogd.

In de tweede helft van de 18de eeuw werd op het achterterrein een dwars geplaatst achterhuis van twee bouwlagen met een steil dak gebouwd (later als werkplaats bekend). Tussen het achterhuis en het voorhuis bevond zich een binnenplaatsje met ernaast een smalle gang van twee bouwlagen ernaast die uit de 18de of 19de eeuw kan dateren.

In de 19de eeuw werd het voorste gedeelte van het voorhuis opgehoogd en ontstond een hoge eerste verdieping en een tweede verdieping. Dit gedeelte kreeg een zadeldak met voorschild. Voor de kapconstructie heeft men de oude gebintkap hergebruikt. Het huis zal toen ook de huidige lijstgevel hebben gekregen.

In 1911 is er aanvraag tot veranderen en gedeeltelijk vernieuwen van het pand. De aanvrager is J.G.C. Bos. Het achterste gedeelte van het voorhuis is vermoedelijk in die tijd opgehoogd naar het zelfde niveau als het voorste gedeelte. Dit achterste gedeelte werd van een plat dak voorzien. Er is toen een plattegrond van het gebouw gemaakt zodat we de toenmalige indeling kennen. Vooraan was een winkel die de volledige breedte van het pand in bezit nam. Daarachter was een woonkamer met een gang ernaast. In de linkzijdige van de woonkamer zit een stookplaats. Tussen de winkel en de achterkamer is een dwarse trap aangebracht. De indeling van voorkamer (winkel) en achterkamer was mogelijk al vrij oud. Wellicht was van oudsher de achterkamer onderkelderd.

Dan volgt de open plaats met de gang aan de rechterzijde die uitkomt in de keuken van het achterhuis. Naast de keuken was een werkplaats. Achter de keuken was een aanbouwsel waarin slaapplaatsen waren aangebracht.

In 1928 werd de winkelpui gewijzigd, de indeling van de eerste verdieping veranderd, de trap in de werkplaats verplaatst, een privaat gebouwd, een privaat op de verdieping gebouwd.

Uit de stukken blijkt dat er in 1943 een borstelfabriek in het pand was gevestigd.

In 1957 werd het gebouw uitgebreid en gedeeltelijk veranderd. De architect is P.L. de Vrieze. De beneden verdieping werd grotendeels winkel. Mogelijk werd toen de binnenplaats dichtgezet. In de achtergevel heeft men op de eerste verdieping een breed venster aangelegd waarvoor men een trein- of tramrails als latei heeft gebruikt.

BESCHRIJVING VOORHUIS

gevels

De voorgevel is een drie traveeën brede lijstgevel van drie bouwlagen in schoon metselwerk. De gevel heeft een recente pui. De penanten zijn met graniet bekleed en horen bij een oudere pui. Het bovendeel van de pui is met modern materiaal bekleed. Hierachter zitten wellicht resten van een oudere pui.

Op de eerste verdieping bevinden zich drie segmentboogvormige T-vensters met dunne kozijnen. Op de tweede verdieping bevinden zich drie gelijksoortige vensters.

De gevel wordt afgesloten door een rechte geprofileerde kroonlijst.

De bakstenen gevel is in normaal kruisverband opgetrokken.

De oostelijke zijgevel is een langsegevel van drie bouwlagen. Deze muur is tot en met de huidige begane grond in kloostermoppen opgetrokken (10 lagen 86-88cm.; steenmaat 29,5-30,5 (meest voorkomend 30,5cm) x15-15,5 (15,5 meest voorkomend) x8cm) met vrij dunne voegen voornamelijk in staand verband. Gezien de datering van kapebinten in het pand zou dit muurwerk eind-15de- of vroeg-16de-eeuws gedateerd kunnen worden.

Daar boven volgt een strook jonger metselwerk. Deze strook loopt tot ongeveer de helft à twee derde van de hoogte van de huidige eerste verdieping. Dit muurwerk is in kruisverband gemetseld met bij de beëindigingen klezoren in de koppenlagen (10 lagen 52cm; van kenmerkende roodachtige Groninger stenen). Dit zou uit 17de eeuw of de vroege 18de eeuw (vóór 1730) kunnen dateren. De 16de-eeuwse en de 17de-eeuwse bouwfasen lopen door over het voorhuis en de achterkamer.

Daarboven bevindt zich een mogelijk 19de-eeuwse verhoging die alleen in het voorste tweederde deel van het huis voorkomt. Dan volgt een nog latere fase van rond 1900 waarin de achterkamer opgehoogd is.

In deze muur zijn veel bouwsporen te zien. Dichtbij de voorgevel zijn er enkele zandstenen duimblokken met duimen erin boven elkaar aangebracht op de plek waar zich vroeger de poort heeft bevonden. Verder naar achteren bevinden zich een dichtgezet venster en een keldervenster. De kelder bleek niet toegankelijk. Het is denkbaar dat het pand niet helemaal onderkelderd was, maar dat dat alleen het

achterste gedeelte betrof. Dan volgt een uitgemetselde schoorsteen die op begane grond niveau in 20ste-eeuws metselwerk is vernieuwd. In de strook daarboven staat de schoorsteen in verband met het 17de- of vroeg-18de-eeuwse metselwerk. Achter de schoorsteen is een deur die toegang geeft tot de trap naar de verdieping. Daarachter bevinden zich twee zandstenen blokken, waarvan de interpretatie niet geheel duidelijk is.

Op de verdieping bevinden zich een WC-raampje en een groter venster.

Op de tweede verdieping bevinden zich twee vrij grote dichtgezette segmentbogige vensters en een rond gietijzeren venstertje.

De westelijke zijmuur heeft een zelfde fasering als de oostelijke. In deze gevel zijn op de eerste verdieping twee mogelijk 18de-eeuwse vensters met oude zware kozijnen met kwartronde profilering. De voorste bevindt zich op een oorspronkelijke plek. Het muurwerk heeft daar een oorspronkelijke beëindiging met klezoren in de koppenlagen.

De achtergevel van de voorkap is gepleisterd en vertoont nauwelijks bouwsporen.

De achtergevel van het platte stuk is op begane grond niveau uitgebroken. De eerste verdieping heeft een 20ste-eeuws zeer breed venster met een spoorrails of tramrails als latei. Ook op de tweede verdieping bevindt zich een venster uit de tweede helft van de 20ste eeuw.

Beschrijving per bouwlaag

De begane grond dient als winkel en heeft verlaagde plafonds en voorzetwanden. De ankers in de zijmuur suggereren echter dat de begane grond van het voorhuis overdekt is door een oude enkelvoudige balklaag. De winkel strekt zich thans uit tot en met het achterhuis, daarom zijn alle dwarsmuren uitgebroken. Aan de linkerkant is een trap afgescheiden die men via een deur in de steeg kan bereiken. Het betreft een steektrap met kwartdraai die na 1911 op deze plek is gekomen.

Op de verdieping bevinden zich trap en de overloop aan de linkerkant van het middengedeelte van het voorhuis. De trap van de eerste naar de tweede verdieping is een grenen spiltrap. Deze spiltrap zou wel eens 17de-eeuwse trap kunnen zijn die oorspronkelijk lager gezeten heeft en deze een verdieping hoger is geplaatst. In het voorste gedeelte van de verdieping zijn recent twee voorkamers naast elkaar aangelegd. In de rechtermuur bevindt zich een stookplaats die oorspronkelijk in het midden van de zijmuur van de oorspronkelijke voorkamer heeft gezeten. De vensters in de voorgevel hebben aan de binnenkant vensteromtimmeringen met duivejagers die op kapelletjes eindigen.

Achterin het voorhuis bevindt zich een achterkamer met een stucwerkplafond met een in Jugendstil vormgegeven middenstuk.

Af te leiden aan de ankers is de tweede verdieping overspannen door een enkelvoudige, waarschijnlijk naaldhouten, balklaag die echter niet in het zicht is.

In de voorkamer bevindt zich in het midden van de rechtermuur een zwart marmeren haard waarin ook rood marmer is ingelegd. De haard zal gelijktijdig zijn met de ophoging en uit de tweede helft van de 19de eeuw kunnen dateren. Deze voorkamer heeft een stucwerkplafond met een eenvoudig middenstuk. De vensteromtimmeringen hebben duivejagers die op kapelletjes eindigen. De kamer heeft een paneeldeur met een deuromlijsting met een zelfde soort profiel. Mogelijk dateert deze versiering uit het einde van de 19de eeuw.

De trap van de tweede verdieping naar de kap bestaat uit twee korte steektrappen haaks op elkaar met tussenbordes. Op de muren zijn trappanelen in imitatie-eikehout geschilderd met daarboven een Jugendstilachtig ornament. Dit laatste zou heel goed bij de verbouwing van 1911 kunnen passen.

kapconstructie

De afgeschoten zolder heeft een kleine borstwering met een eiken gebintenkap van twee kromstijldek-balkgebinten waarvan de achterste 1 en de voorste 2 genummerd is. De nummering bestaat uit aan de westzijde geritste en aan de oostzijde gezaagde merken. De windschoren en korbelen zijn vrij recht en de kap kan mogelijk uit de 16de eeuw dateren. Bij de oostelijke plaat past gebint 1 niet goed en bij de westelijke plaat passen beide gebinten niet goed meer. Daaruit kan men concluderen dat de kap is

kennelijk is herplaatst, waarbij men de gebinten in dwarsrichting vermoedelijk niet uit elkaar heeft gehaald.

Deze kap heeft van oorsprong lager gezeten en is bij de 19de-eeuwse ophoging mogelijk voor de tweede keer herplaatst. De gebinten ondersteunen sporen. Voor zover zichtbaar zijn dit gekantrechte naaldhouten sporen; er is ook een eiken spoor waargenomen. De oostelijke muurplaat is eiken.

Het tussenlid heeft aan de oostzijde een 20ste-eeuwse muur.

BESCHRIJVING ACHTERHUIS

Alle gevels van het achterhuis staan met elkaar in verband en hebben bruinrode stenen in normaal kruisverband. De tienlagenmaat bedraagt 52,5-53cm. Dit achterhuis dateert van na 1730 en kan in de tweede helft van de 18de eeuw gebouwd zijn.

De oostelijke zijgevel van het achterhuis is een topgevel. Op de begane grond bevindt zich een recente deur en op de verdieping een venster met 20ste-eeuws kozijn. In de topgevel zit een eigenaardig luikvenster, waarvan de rechterhoek afgeschuind is. Dit venster heeft geprofileerde kozijnstijlen. Boven het venster is een korte rollaag aangebracht. Het is niet duidelijk of het kozijn van oudsher deze vorm heeft gehad of dat het vermaakt is in deze vorm.

De voorgevel aan de dichtgezette binnenplaats is op de begane grond uitgebroken en heeft op de eerste verdieping twee vensters met 18de-eeuwse kozijnen en vernieuwd raamhout.

De achtergevel van het achterhuis is een langsgevel van twee bouwlagen. Tegen deze achtergevel is een vroeg 20ste-eeuwse (1911?) eenlaagse aanbouw met een plat dak gezet, die de westelijke helft van de begane grond afdekt. Hierin waren in 1911 slaappleatsen aangebracht. Daarnaast bevindt zich een opening die in de 20ste eeuw is dichtgezet. De balklaag boven de begane grond is voorzien van een rij ankers in deze gevel die aangeeft dat deze balklaag enkelvoudig is.

Op de verdieping bevinden zich twee vensters met 18de-eeuwse kozijnen en vernieuwd raamhout.

De begane grond hoort bij de winkel en is voorzien van voorzetwandjes en verlaagde plafonds. Gezien de ankers in de achtergevel kan de begane grond van het achterhuis overspannen zijn door de oorspronkelijke enkelvoudige balklaag die haaks op de Poelestraat ligt.

De verdieping heeft een moderne indeling en verlaagd plafond zodat een eventueel aanwezige oude balklaag niet gezien kon worden.

De kapconstructie van het achterhuis bestaat uit een moderne gordingenkap.

WAARDESTELLING

Het pand heeft bijzondere historische stedenbouwkundige waarde, daar de kern van dit pand nr.47, gezien in de context van de directe gebouwde omgeving, precies de weerspiegeling vormt van de aanwezigheid van de in de 17de eeuw gedempte gracht (nr. 45) en de strook daarbuiten (nr. 47) die aan het eind van de 15de eeuw bij de stad getrokken werd en die vermoedelijk in de 16de eeuw bebouwd werd. De bebouwing documenteert daarmee de geschiedenis van de stedelijke uitbreidingen. Verder past het pand goed in de zuidwand van de Poelestraat.

Het volume en de kapvorm van het gebouw hebben waarde. Met name ook de karakteristieke structuur van het dwars geplaatste achterhuis met een steile kap.

De voorgevel heeft enige waarde als sobere eind-19de-eeuwse lijstgevel.

De beide zijgevels van het voorhuis hebben veel waarde omdat de bouwgeschiedenis er in valt af te lezen. Met name de begane grond hiervan is waardevol.

Het casco van het voorhuis heeft bouwhistorische waarde. Dit geldt met name voor de begane grond van de zijmuren en voor de oude hergebruikte eiken kapconstructie. Als de oude balklaag boven de begane grond nog aanwezig is heeft deze bouwhistorische waarde.

Het casco van het achterhuis heeft bouwhistorische waarde, daar de 18de-eeuwse muren aan vier zijden nog redelijk intact zijn. In hoeverre de oorspronkelijke balklagen nog aanwezig zijn is onduidelijk. De

vernieuwde kap heeft geen bouwhistorische waarde. De 18de-eeuwse kozijnen van het achterhuis hebben enige waarde.

Wat betreft het interieur is in het bijzonder de spiltrap van groot belang. Verder hebben de bordestrap met diverse geschilderde decoraties, enige eind-19de-eeuwse interieuronderdelen, als een haardpartij, enige deuren en vensteromtimmeringen, een stucplafond en een Jugendstil-stucplafond enig belang.

AANBEVELINGEN

De zijmuren van het voorhuis, de 16de-eeuwse gebintkap en de omvattende muren van het achterhuis kunnen mogelijk voor bescherming in aanmerking komen.

Uittreksel uit het bouwdoosier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.

Adres : Poelestraat 47
Bouwdoosiernummer : B 6808

1911

Aanvraag tot veranderen en gedeeltelijk vernieuwen van het pand. Aanvrager J.C.G. Bos. (zie tekening in het bouwdoosier)

24-10-1928

Vergunning wijzigen winkelpui, indeling eerste verdieping, verplaatsen trap in de werkplaats, bouwen privaat. Bouwen privaat op de verdieping etc.

1943

Uit de stukken blijkt dat in het pand een borstelfabriek gevestigd is.

26-8-1957

Vergunning uitbreiden en gedeeltelijk veranderen van het gebouw. Architect P.L. Vrieze. De benedenverdieping wordt grotendeels winkel.